XIV: 2017 nr 3
Krakowskie Studia Międzynarodowe
e-ISSN 2451-0610
ISSN 1733-2680

Andrzej Mania
prof. dr hab., Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

ANALIZY WYWIADU – DYSCYPLINA NAUKOWA *IN STATU NASCENDI*

Wprowadzenie

Wywiad jest przedmiotem studiów w nauce w każdej z form jego aktywności. W niniejszym artykule koncentrujemy uwagę na kwestii analiz wywiadowczych, a przede wszystkim na profesjonalizacji procesu tworzenia analiz wywiadowczych. Te osiągnęły już w większości wysoki poziom, prowadząc do powstania tak w środowiskach wywiadowczych, jak i u niektórych badaczy przekonania o tym, że jest to specjalna dyscyplina naukowa. To, czy jest to możliwe jest przedmiotem poniższych rozważań.

Początki systematycznego tworzenia analiz wywiadowczych

Analiza wywiadowcza powstaje w efekcie skomplikowanego procesu wynikającego w znacznej mierze z charakteru różnorodnego materiału będącego do dyspozycji analityka[1]. Proces tworzenia analizy opiera się na metodach naukowych.

[1] *Intelligence and National Security. The Secret World of Spies. An Anthology*, eds. L.K. Johnson, J.J. Wirtz, Oxford University Press, New York 2008. Szerzej patrz: A. Mania, *Analizy wywiadu jako źródło do badań polityki zagranicznej i bezpieczeństwa USA*, [w:] *Badanie polityki zagranicznej państwa. Stany Zjednoczone, Azja Wschodnia, Bliski Wschód & Ameryka Łacińska*, red. P. Matera, M. Pietrasiak, R. Bania, M. Stelmach, Rambler, Warszawa 2017; idem, *Wywiad*

Pierwszym analitykiem wskazującym na taki charakter analizy był prof. historii z Yale Univ. Sherman Kent[2]. Rozpoczął on karierę w Biurze Służb Strategicznych (Office of Strategic Services, OSS) w 1942 r. a szczególnie w Biurze Badań i Analiz (Office of Research and Analysis) OSS[3]. To biuro z szefem prof. Williamem L. Langerem historykiem z Harvard Univ. przyciągnęło do współpracy wielu uczonych z różnych dyscyplin[4]. W 1947 r. na podstawie the National Security Act of 1947 powstała Rada Bezpieczeństwa Narodowego (National Security Council, NSC)[5] i Departament Obrony (Department of Defence, DoD) oraz Centralna Agencja Wywiadowcza (Central Intelligence Agency – CIA). Tam kontynuował swoją analityczną działalność prof. Kent, przyczyniając się do rozwoju Office of National Estimate, kierując zespołami analitycznymi w latach 1952–1967[6].

W poszukiwaniu modelu przekształcania analizy z poziomu profesji do dyscypliny

Wokół kwestii charakteru działalności analitycznej toczy się wielowątkowa debata koncentrująca się w dużej mierze na prezentacji procesu rodzenia się profesji analityka i przekształcania jej w dyscyplinę oraz na kwestii kształcenia pracowników w strukturach wywiadu (w zakresie tworzenia analiz, a nie w prowadzeniu tajnych operacji mających inny charakter). Podejmujący badania w tym zakresie starają się

---

i politycy. Rywalizacja i współdziałanie w procesie formowania polityki bezpieczeństwa w USA, [w:] *Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Michałowi Chorośnickiemu z okazji czterdziestolecia pracy naukowej*, red. R. Kłosowicz, B. Szlachta, J. Węc, Księgarnia Akademicka, Kraków 2013, s. 119–133; R. Hilsman, *Does the CIA Still Have a Role*, „Foreign Affairs" 74, September/October 1995, s. 104–116; H.P. Ford, *Estimate Intelligence. The Purposes and Problems of National Intelligence Estimating*, University Press of America, Lanham–New York–London 1993.

[2] S. Kent, *Strategic Intelligence for American World Policy*, Princeton Univ. Press, Princeton 1949; idem, *The Need for an Intelligence Literature*, „Studies in Intelligence" 1, Fall 1955; J. Davis, *Sherman Kent and the Profession of Intelligence Analysis*, „The Sherman Kent Center for Intelligence Analysis Occasional Papers", November 2002, Vol. 1, No. 5.

[3] B.M. Katz, *Foreign Intelligence: Research and Analysis in the Office of Strategic Services, 1942–1945*, Harvard Univ. Press, Cambridge 1989.

[4] J.H. Hedley, *The Evolution of Intelligence Analysis in the US Intelligence Community*, [w:] *Analyzing Intelligence. National Security Practitioners' Perspectives*. Second Editions, eds. R.Z. George, J.B. Bruce, Georgetown University Press, Washington 2014, s. 24. O analitycznej aktywności OSS patrz: A. Mania, *Związek Radziecki w studiach Office of Strategic Services w latach II wojny światowej*, [w:] A. Mania, *Studia z dziejów stosunków amerykańsko-radzieckich w okresie II wojny światowej*, „Zeszyty Naukowe UJ. Prace z Nauk Politycznych", z. 38, Kraków 1989; B.M. Katz, *op. cit.*

[5] O NSC patrz: A. Mania, *The National Security Council i amerykańska polityka wobec Europy Wschodniej w latach 1945–1960*, Kraków 1994.

[6] NIE (National Intelligence Estimates, oficjalna analiza wywiadu) należy traktować jako opinie wywiadu na temat tego, co może się zdarzyć. Tu bywa zsumowana wiedza różnych raportów i agencji. Pierwszym szefem biura ONE był prof. Langer. *Assessing the Soviet Threat: The Early Cold War Years*, ed. W.J. Kuhns, CIA, Washington 1997, s. 12.

prześledzić proces profesjonalizacji pracy analityka do poziomu osiągania przez tę profesję statusu odrębnej dyscypliny naukowej odróżniającej ją od rzemiosła. Sumarycznie te procesy określić można jako: „Turning a Craft Into a Profession". Dla Allena Dullesa wywiad był rzemiosłem jak pisał w 1963 roku w swej pracy: *The Craft of Intelligence*. Od tego czasu wiele się zmieniło, nawet jeżeli elementy rzemiosła były i są nadal przydatne, procesy profesjonalizacji przekształcały i tworzyły tę profesję. Jak pisał George Allen analityk z CIA, profesjonalizacja definiowana jest jako „proces, rather than an end; it is the process through which occupations take on characteristics which set them part from less specialised and structured activities"[7]. Choć rezultaty tych badań nie spełniają w pełni oczekiwań zwolenników koncepcji o dochodzeniu do poziomu dyscypliny przez profesjonalizację, to droga tych poszukiwań jest godna uwagi. Spełnianie wymogów dyscypliny stawia określone problemy, ale nie jest to niemożliwe[8]. Autorzy prowadzący takie poszukiwania definiują dyscyplinę jako typ profesji, w którym wyspecjalizowana wiedza i rygorystyczne reguły określają sposób prowadzenia analizy i standardy. Są jednak i tacy autorzy dla których, działalność wywiadowca, w tym analizy, nigdy nie były rzemiosłem, są bowiem „sztuką".

Formowanie dyscypliny prawniczej – model przekształcania analizy wywiadu

Wielu badaczy koncentruje swe rozważania na procesie formowania dyscypliny prawniczej, medycznej, w czym widzą swego rodzaju model drogi, którą może podążać proces profesjonalizacji analizy do poziomu dyscypliny[9]. Rzecz bardziej dotyczy spodziewanych i dziejących się procesów niż stanu obecnego.

Profesja prawnicza w nowoczesnym modelu ukształtowała się w USA po 1870 r. Wtedy wykształciły się pierwsze standardy i zdefiniowanie kompetencji. W 1878 r. powołano American Bar Association w Nowym Jorku. Do końca XIX powstało 176 lokalnych stowarzyszeń o takim charakterze. Wypracowywały one reguły funkcjonowania tej profesji i edukacji. Zbudowany został system magazynowania wiedzy i jej porządkowania, czego symbolem jest John B. West. Przyczynił się on do usystematyzowania wiedzy prawniczej gromadzonej w wielu

---

[7] G. Allen, *The Professionalisation of Intelligence*, „Studies in Intelligence", Spring 1985, Vol. 26, No. 1, s. 23–31. On odwołuje się w swej analizie do modelu Samuela Huntingtona, który w pracy *The Soldier and the State* definiuje kryteria profesjonalizacji jako: expertise, responsibility, and corporateness.

[8] S. Marrin, J.D. Clemente, *Modeling an Intelligence Analysis Profession on Medicine*, „International Journal of Intelligence and Counter Intelligence" 2006, Vol. 19, No. 4, s. 642–665, DOI: 10.1080/088550600600829882; S. Marrin, *Improving Intelligence Analysis: Bridging the Gap between Scholarship and Practice*, Routledge, London 2012.

[9] R. Fisher, B. Johnston, P. Clement, *Is Intelligence Analysis a Discipline?*, [w:] *Analyzing Intelligence. National Security Practitioners' Perspectives...*, *op. cit.*, s. 57–77.

miejscach, czemu służyć miał tzw. West's Key Number system. To szczególnie ważne dla systemu prawa opartego na *case law*. Dzięki systematyzacji wiedzy i rozwojowi metod zdobywania wiedzy można zaobserwować proces transformacji profesji prawniczej od dyletantyzmu do dyscypliny. Dla badaczy wywiadu, zwolenników tezy o formowaniu się dyscypliny analizy wywiadowczej na wzór prawniczej dostrzegalna jest jakby oczywista paralelność rozwoju, co jest w znacznym sensie przesadą, czy przykładem *wishful thinking*.

W rozwoju profesji prawniczej prowadzącej do wytworzenia dyscypliny podstawowe znaczenie miały: zorganizowanie zasobów źródeł, stosowanie w ich analizie właściwych metod badawczych, utworzenie instytucji zarządzającej funkcjonowaniem profesji i ustanawiającej standardy profesjonalne oraz etyczne wskazania, a także definiujące poziomy edukacji czy zasady włączenia do zawodu ukształtowały profesję na współczesnym poziomie.

Formowanie dyscypliny medycznej – model przekształcania analizy wywiadu

Te same rozważania prowadzono dla rozwoju medycyny jako profesji i dyscypliny, wskazując na podobieństwa pewnych działań (w diagnozowaniu i zdobywaniu tajnych informacji i tworzeniu analizy) a także podobnych źródeł błędów[10]. Podnoszono, że z racji potrzeby pilnego działania w nagłym wypadku medycznym jak i tworzenia analizy wywiadowczej pod presją wydarzeń w świecie tu istnieje nawet większy związek doświadczenia płynącego z tworzenia się dyscypliny jaką jest medycyna niż z prawem (! – A.M.). Medycyna jako praktyczna działalność, a potem jako dyscyplina istnieje od dawna. Jednak zasady zbierania danych, książek, czasopism ustanowił w 1818 r. Joseph Lovell naczelny chirurg amii w USA, który stworzył bibliotekę referencyjną. To początek National Library of Medicine (NLM). Ten krok zmusił środowisko do uporządkowania swojej wiedzy. Jeszcze w 1875 r. każdy mógł studiować medycynę i po dwóch latach stawał się lekarzem. Stopniowo od 1901 r. wykształcił się model stażu dzięki istniejącej od 1847 r. American Medical Association (AMA) a w niej Council on Medical Education[11]. Oni dopracowali się standardów nauczania m.in. w tzw. *Flexner Report*. W efekcie profesja przekształcała się w dyscyplinę. Ten model, tak jak było z prawem, uznaje się za taki, który przystaje do przekształcenia się profesji analityka w dyscyplinę[12].

---

[10] W. Laqueur, *The Question of Judgement: Intelligence and Medicine*, „The Journal of Contemporary History" 1983, Vol. 18, s. 533–548 oraz idem, *A World of Secrets: The Uses and Limits of Intelligence*, Basic Books, New York 1985, s. 302–305.

[11] S. Marrin, J.D. Clemente, *Modeling an Intelligence...*, *op. cit.*, s. 642–665.

[12] Eidem, *Improving Intelligence Analysis by Looking to the Medical Profession*, „International Journal of Intelligence and Counterintelligence" 2005, Vol. 18, No. 4, s. 707–729, DOI: 10.1080/08850600590945434.

Ważne refleksje na temat funkcjonowania profesji medyka ciekawie podjął w 1973 r. Brytyjczyk Archie Cochrane w pracy *Effectiveness and Efficiency: Random Reflections on Health Services*. Można je uznać za źródło powstania Evidence – Based Medicine (EBM).

Formowanie dyscypliny „informacja naukowa" – model przekształcania analizy wywiadu?

Rozważania o tworzeniu się profesji i przekształcaniu jej w dyscyplinę odnosiły się także do „library services", co współcześnie odpowiada „informacji naukowej". Główne pole aktywności i kompetencja koncentrowały się na umiejętności porządkowania i przekazywania informacji potrzebującym jej. Ważnym momentem było wprowadzenie w 1873 r. Dewey Decimal Classification (DDC) − systemu, którego twórcą był Malvin Dewey.

Te procesy dziejące się w wyżej wymienionych profesjach i dyscyplinach mają jeden wspólny bardzo ważny etap, jakim jest umiejętność zebrania, uporządkowania i udostępnienia oraz oceny wartości informacji. Dla analityków wywiadu jest to źródłem sukcesu, gdyż materiał, z którym pracują jest różnorodny, tajny i świadomie poddany działaniom na rzecz jego zafałszowania – o błąd nie jest trudno.

„Learning organization" – element formujący dyscyplinę

Inną drogą definiowania dyscypliny, widoczną także w prawie, medycynie, informacji naukowej i być może w analizie wywiadowczej jest potwierdzanie się instytucji prowadzącej daną działalność jako *learning organization*. Tu kilka słów wyjaśnienia. Dyscyplina musi posiadać zdolność zarządzania akumulowaną przez nią wiedzą. *Knowledge management* to podstawa współczesnego funkcjonowania dyscyplin[13]. Peter Senge rozwinął koncepcję *knowledge management* od poziomu zwykłego zbierania, organizowania informacji w pojęcie tzw. *learning organizations*[14]. Tak określa się organizacje, które mają zdolności do osiągania rezultatów, jakie chcą osiągnąć bazując na zgromadzonej i uporządkowanej wiedzy, w których ludzie działają na rzecz rozwoju, kooperują ze sobą rozwijając wiedzę i zdolność działania. Tak dzieje się w wielu dziedzinach życia i organizacji, w biznesie i w dużej mierze jest już widoczne we współczesnym wywiadzie. To jest jakby warunek skutecznego funkcjonowania wywiadu, jest bowiem obroną przed stagnacją i błędami, takimi jak np. formowaniem ocen przy wstępnych założeniach bazu-

[13] K.E. Sveiby, *The New Organizational Wealth: Managing and Measuring Knowledge Based Assets*, Barrett Koehler, San Francisco 1997.

[14] P.M. Senge, *The Fifth Discipline: Mastering the Five Practices of the Learning Organization*, Doubleday, New York 1990.

jących na zastanej wiedzy. To nie jest tylko lepsze zarządzanie wiedzą właściwe poszczególnym analitykom, ale także instytucjonalna zachęta do stałego kształcenia, otwarcia na nowe idee i korzystania z elastycznych biznesowych praktyk, które połączą, dostosują niekonwencjonalne style myślenia i formy współpracy wewnątrz organizacji, czy nawet wspólnoty wywiadowczej[15]. Doskonalenie pracy analityków i instytucji wywiadowczych uznano za priorytet w studiach nad przyszłością wywiadu (*Global Trends 2025: A Transformed World*, Washington D.C., GPO, Nov. 2008 – raport National Intelligence Council).

Analiza rozwoju prawa, medycyny czy informacji naukowej (zwraca się także czasem uwagę na model kształtowania się profesji dziennikarza jako możliwy do zastosowania) ukazuje, że na drodze do tworzenia dyscypliny mają miejsce podobne procesy:

a) powstają ciała zarządzające funkcjonowaniem profesji (the ABA, the AMA), ustanawiające standardy jakości;
b) wypracowywany jest rygorystyczny system kształcenia praktyków i stały system kontynuowania kształcenia w czasie wykonywania zawodu;
c) zostają zdefiniowane zasady wydawania certyfikatów uprawniających do wykonywania zawodu oparte na kwalifikacjach;
d) sprecyzowana jest konieczność znajomości systemów zarządzania wiedzą w celu organizowania wiedzy w podejmowanym działaniu (np. West, NLM, MeSH, czy Dewey) i dla ułatwienia wydobywania informacji i ekspansji systemu.

Jak z tego wynika podstawowym elementem wspominanych tu profesji i dyscyplin jest uporządkowana wiedza (*knowledge*). Ta zebrana w dokumentach i na stronach CIA charakteryzowana jest na potrzeby wywiadu jako przydatna cywilnym i wojskowym do rozważania różnorodnych opcji działania i ich następstw oraz do podejmowania decyzji.

Akademickość czasopism naukowych dotyczących wywiadu

Dotychczasowa argumentacja wsparta na ocenach amerykańskich badaczy zmierzających do wykazania procesu przekształcanie się profesji analizy wywiadowczej w dyscyplinę nie jest przyjmowana przez wszystkich nawet wewnątrz wspólnoty wywiadowczej. Wskazuje się, że opisane tu dla kilku dyscyplin standardy dotyczące metod zbierania i wykorzystywania danych, informacji i wiedzy występuję w klasycznej formie i w innych dyscyplinach, a wywiad z racji swej specyfiki nie w pełni przystaje do ich doświadczenia[16]. Przede wszystkim podnoszono, że wy-

[15] R. Fisher, B. Johnston, P. Clement, *op. cit.*, s. 65.

[16] E. Waltz, *Knowledge Management in the Intelligence Enterprise*, Artech House, Boston 2003 oraz idem, *Information Warfare: Principles and Operations*, Artech, Boston 1998 podejmuje wątki interpretacji kwestii występowania tych elementów w wywiadzie i wojsku.

wiad jako związany z polityką nie poddaje się rygorom dyscypliny naukowej. Ponadto badacze wskazują na konieczność sprostania metodologicznym standardom badań naukowych, zwiększenia poziomu wymiany informacji oraz dostępu do informacji innych agencji i większej przejrzystości[17]. *Nihil novi,* pisał już o tym m.in. Sherman Kent promujący działania na rzecz zapewnienia wysokiej jakości pracy analityków jak i na rzecz naukowej debaty na temat wywiadu. I tak się stało, dziś mamy tysiące prac o wywiadzie[18] i dobre profesjonalne czasopisma, takie jak np.: czasem publicznie dostępne wydawane przez CIA „Studies in Intelligence. Journal of the American Intelligence Professional", przez DIA „Defense Intelligence Journal" oraz „Journal of Strategic Intelligence" wydawany przez National Intelligence University, a także wydawany przez Association of Former Intelligence Officers „The Intelligencer"; a także takie akademickie czasopisma jak: „The Intelligence and National Security", „The International Journal of Intelligence and CounterIntelligence" wydawany przez Taylor & Francis. Sprawom analiz poświęcony jest „The Journal of Intelligence Analysis" wydawany przez International Association of Law Enforcement Intelligence Analysts czy „Intelligence Analysis" wydawany przez Rand Corporation. Ponadto konferencje i panele w International Studies Association podejmują te wątki w studiach poświęconych historii, case studies, aktywności praktyków, analitycznych artykułach, recenzjach itd.

Wiele zrobiono w zakresie badań nad wywiadem, jego działaniami, zbieraniem materiałów, sposobem postępowania z danymi o innych państwach, także tymi z tajnych źródeł. Analizowanie tego powinno pomóc w zrozumieniu sposobu tworzenia kolekcji danych i przeciwstawnych im metodom działania wywiadów przeciwnika.

Formy działania wywiadu

Dane zbierane przez wywiad mają różnorodny charakter ze względu na to jak i z jakich zasobów są pozyskiwane. Różniące się formy działania określonych agend wywiadowczych dostarczają odmiennego materiału wymagającego odmiennych kompetencji do jego analizy. Pod terminem wywiad USA kryją się różnorod-

---

[17] Podnosił to wielokrotnie wybitny badacz wywiadu Rob Johnston, m.in. w pracy: *Analytic Culture in the U.S. Intelligence Community: An Ethnographic Study*, Center for the Study of Intelligence, CIA, Washington 2005; to podniesiono także w raporcie Commission on the Intelligence Capabilities of the United States Regarding Weapon of Mass Destruction (*Report to the President of the United States, March 31, 2005 – WMD Commission Report, Washington DCGPO 2005)* a tam rozdział 8; patrz też T. Rieber, Neil Thomason, *Toward Improving Intelligence Analysis: Creation of a National Institute for Analytic Methods*, „Studies in Intelligence" 2005, Vol. 49.

[18] Do listy wyróżniających się autorów piszących na temat wywiadu należą m.in. R. Johnson, S. Marrin, T. Fingar, J.B. Bruce, M.M. Lowenthal, L.K. Johnston, W. Laqueur, S.H. Campbell, R.J. Heuer Jr., *Psychology of Intelligence Analysis*, Center for the Study of Intelligence, CIA, Washington 1999.

ne struktury organizacyjne[19]. Różnią się one pod względem obszarów działania i materiałów jakie pozyskują. Wyróżnia się następujące formy działania wywiadu:

- HUMINT – *Human-Source Intelligence*, gdzie dane zdobywane są dzięki klasycznym metodom szpiegowskim, acz nowoczesnym w formie działaniom, przez pracowników wywiadu. Zajmuje się tym szczególnie CIA, DoD, Department of State i inne. Wartość danych tu zdobytych zależy od wartości źródła;
- SIGNIT – *Signals Intelligence*, gdzie dane uzyskiwane są z elektronicznego komunikowania się ludzi i urządzeń jak np. z telefonów i komputerów. Zajmuje się tym powstała w 1952 r. the National Security Agency. W ramach tego funkcjonują: COMINT czyli communications intelligence do przechwytywania porozumiewania się oraz ELINT czyli electronic intelligence przechwytujący informacje z obcych radarów systemów przeciwrakietowych dla penetrowania przestrzeni przeciwnika. Jest tam także FISINT – foreign instrumentation intelligence dla przechwytywania danych z przemieszczania się rakiet pocisków;
- IMINT – *Imagery Intelligence* (nazywany także *GEOINT – Geospatial Intelligence*, gdyż prowadzi to The National Geospatial-Intelligence Agency uzyskująca dane na podstawie integracji wizualnych materiałów z satelitów wojskowych i komercyjnych, samolotów a także z baz danych), gdzie dane pozyskiwane są z fotografii, z obiektów elektronicznie przetworzonych;
- MASINT – *Measurement and Signature Intelligence* zbierający dane z monitorowania prób z bronią masowego rażenia, głównie realizowane jest przez Departament Obrony;
- OSINT – *Open-Source intelligence*, gdzie materiały pochodzą z publicznie dostępnych źródeł, w tym z Internetu;
- procesy profesjonalizacji analizy przebiegają odmiennie dla każdej z form działania wywiadu. Jednak analitycy mający dostęp do wielu danych (co nie zawsze było praktyką, gdyż proces wymiany informacji między agencjami, jak wykazano m.in. w analizie przyczyn klęski wywiadu 11 IX 2001, źle działał) w swojej analizie dokonują oceny wiarygodności materiału przedstawiając np. oceny wydarzeń lub alternatywne scenariusze.

---

[19] Wspólnotę wywiadowczą istniejącą od 1981 r. stanowi dzisiaj 16 organizacji. Patrz: www.dni.gov i www.intelligence.gov. O wywiadzie patrz: M.M. Lowenthal, *Intelligence From Secrets to Policy*, CQ Press, Washington 2009; A. Mania, *Rozwój wspólnoty wywiadowczej USA*, [w:] *Studia nad współczesnymi systemami politycznym. Instytucje i mechanizmy rywalizacji politycznej*, t. II, Księga dedykowana Profesorowi Andrzejowi Antoszewskiemu, red. R. Alberski, W. Jednaka, D. Skrzypiński, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2014, s. 130–145; R.M. Clark's, *The Technical Collection of Intelligence*, CQ Press, Washington 2010.

Instytucje ustanawiające standardy dla wywiadu

Studia nad wywiadem jako profesją osiągającą status dyscypliny uzasadniają odniesienia się do czterech elementów definiujących status tejże. Pierwszy element, to posiadanie ciał wpływających na rozwój dyscypliny m.in. przez ustanowienie standardów. Wywiad nie ma w swoich strukturach instytucji porównywalnych do tych w ABA czy w AMA, choć w działaniach Biura Dyrektora Wywiadu Narodowego (Office of the Director of National Intelligence – ODNI), czy w CIA można odnotować w ostatnich latach aktywności o takim charakterze. ODNI ustanowił standardy dla analityków[20]. Kwestie te zostały podjęte w Ustawie o reformie wywiadu i zapobiegania terroryzmowi (the Intelligence Reform and Terrorism Prevention Act of 2004 – IRTPA) i w dyrektywie z 2007 (Intelligence Community Directive – ICD) 2032007 dotyczącej analityków[21]. To miały być standardy dla wszystkich 16 agencji wchodzących w skład Intelligence Community oraz dla the National Intelligence Council działającej przy ODNI. Ponadto ODNI stworzyło Biuro Integralności Analitycznej i Standardów (the Office of Analytic Integrity and Standards – AIS). Ich głównym zadaniem było przygotowywanie corocznej oceny jakości analiz (quality review) i dzielenie się opiniami na temat zalet i wad ocenianych analiz z całą wspólnotą wywiadowczą.

Te działania przydały instytucjom wywiadowczym w pewnym stopniu charakter *learning organization*. Potwierdziło to szczególnie utworzenie dodatkowo *lessons-learned centers* w ODNI. Istotą funkcjonowania ODNI jest to, że nie stało się ono w pełni ciałem nakierowanym na zarządzanie tymi procesami (*governing body*), ale prowadziło działania na rzecz przekształcenia wywiadu w oparciu o zasady *learning organization*. Są widoczne efekty tego działania, a procedury oceny jakości analiz, mimo różnic między organizacjami, były bardzo wymagające i porównywane z *peer review* w świecie akademickim a nawet uznawane są za bardziej rygorystyczne.

Instytucje akademickie i wewnętrzne systemy kształcenia analityków wywiadu

Drugim kryterium oceny stopnia rozwoju profesji do poziomu dyscypliny był system kształcenia nowych kandydatów do uprawiania tego zawodu w praktycew i kształcenie na kursach analityków z doświadczeniem. Na tym polu dokonania rzeczywiście były znaczne. Doświadczenie wojska w zakresie szkoleń było wyjąt-

[20] Hypothetical Professional Standards for US Intelligence Analyst zawarty w App. 3 – M. Kreuzer, *Professionalizing Intelligence Analysis: An Expertize and Responsibility Centered Approach*, „Intelligence and National Security" 2016, Vol. 31, No. 4, s. 579–597, DOI: 10.1080/02684527.2015.1039228, tu s. 596–597.

[21] Dyrektywa analizowana w tekście T. Fingar, *Building a Community of Analysts*, [w:] *Analyzing Intelligence. National Security Practitioners' Perspectives*..., *op. cit.*, s. 287–303.

kowe. Przypomnijmy takie instytucji edukacyjne jak: West Point od 1802 r.; Naval Academy w Annapolis od 1845 r., w Naval War College od 1884 r. i Army War College od 1901 roku[22]. Szeroko zakrojony program kształcenia wypracowała właśnie wojskowa instytucja działająca od października 1962 r. tj. Defense Intelligence School – DIS unifikując dwie instytucje: Naval Intelligence School i Army Strategic Intelligence School. Ta szkoła rozwijała zakres działania, aż objęła wszystkie rodzaje sił zbrojnych. Na początku lat 80. została przemianowana na Defense Intelligence College a od 1980 roku (PL 96-450) uzyskała prawo, aby nadawać tytuł zawodowy Master of Science of Strategic Intelligence (MSSI). Uzyskali akredytację cywilnych instytucji akredytacyjnych. Potem college przyjął nazwę Joint Military Intelligence College. W 1997 r. instytucja ta zyskała decyzją Kongresu prawo nadawania stopnia Bachelor of Science in Intelligence (BSI). Nadawali certificate of intelligence studies (CIS). Oferowali także zaawansowany kursy w ramach „studies in foreign denial and deception". W 2006 roku JMIC został przemianowany na the National Defense Intelligence College – NDIC, zwiększając zakres oferty o charakterze akademickim.

Z czasem College miał dorobek godny uniwersytetu z poważnymi publikacjami i badaniami; w lutym 2011 r. na bazie NDIC został utworzony, pierwotnie jako wirtualny, National Intelligence University jednoczący aktywności edukacyjne różnych instytucji[23]. Podjął budowę kampusu, w Bethesdzie (stan Maryland) w miejscu, gdzie dawniej ulokowana była National Geospatial-Intelligence Agency. Będzie to uniwersytet dla całej wspólnoty wywiadowczej. Z NIU wyłoniona została The Anthony G. Oettinger School of Science and Technology Intelligence, która uzyskała w 2012 r. prawo do nadawania stopnia Master of Science and Technology Intelligence (MST).

Ważną rolę w kształceniu analityków ma utworzona w maju 2000 r. przez zastępcę dyrektora ds. wywiadu (DDI) Johna McLaughlina w CIA Sherman Kent School of Intelligence Analysis (SKS), która wprowadziła szeroki program CIA's Office of Training and Education[24]. Wkrótce stała się częścią powstałego w 2002 r. CIA University.

O edukacji analityków na rzecz poprawy jakości ich pracy prowadzonej przez wiele instytucji pisało szereg autorów, w tym Ron Johnson, Stephen Marrin i inni[25]. Dodajmy, że jeszcze przed utworzeniem SKS DDI Douglas MacEachin

---

[22] C. Watson, *Military Education: A Reference Handbook*, Praeger, Westport 2007.

[23] Patrz: www.ni-u.edu; S. Marrin, *Training and Educating U.S. Intelligence Analysts*, „Journal of Intelligence and Counterintelligence" 2009, Vol. 22, No. 1, s. 131–146, DOI: 10.108/08850600802486968.

[24] Szerzej o szkole patrz: S. Marrin, *CIA's Kent School: Improving Training for New Analysts*, „Journal of Intelligence and Counterintelligence", Winter 2003/2004, Vol. 16, No. 4, s. 609–637.

[25] S.H. Campbell, *A Survey of the U.S. Market for Intelligence Education*, „International Journal of Intelligence and Counterintelligence" 2011, Vol. 24, No. 2, 307–337; R. Johnson, *Analytic Culture in the US Intelligence Community: An Ethnographic Study*, Center for the Stu-

wprowadził obowiązkowy 2-tygodniowy kurs *Tradecraft 2000*. W SKS oferowano ponad 200 kursów poświęconych analizie ekonomicznej, politycznej i militarnej. Najważniejszym stał się 17-tygodniowy obowiązkowy program Career Analyst Program (CAP) dla rozpoczynających karierę analityka. Przyjęto założenie, że nowi analitycy mają najczęściej wiedzę na wysokim poziomie wyniesioną ze studiów czy innej pracy. Muszą się jednak nauczyć funkcjonowania wywiadu, który w większości ma tajny charakter. Nauka rzemiosła musi zacząć się od podstaw, co różniło się nieco od doświadczeń zaczynających pracę w zawodzi prawnika czy lekarza. Na kursach CAP uczono rzemiosła analityka w tym analitycznego pisania, kolekcjonowania danych, radzenie sobie z działaniami przeciwnika w zakresie „denial and deception", jak i sposobu budowania relacji z politykami. Ponadto prowadzony był Essential Skills, program przeznaczony dla osób po roku lub dwóch latach od ukończenia kursu CAP. Natomiast the Advanced Analyst Program z kilkunastoma kursami przeznaczono dla analityków na średnim i wysokim poziomie zawodowym, po czterech lub więcej latach praktyki. Jego odmianą był Senior Analytic Service (SAS) zapoczątkowany 2000 roku. W SKS oferowano the Expert Level Program dla analityków z doświadczeniem co najmniej dziesięcioletnim.

Nieco inny charakter miał kurs dla menadżerów wywiadu, którzy mieli podnieść swoje kwalifikacje, aby stać się partnerem młodszych analityków. Był to tzw. Tradecraft Training for Managers Program. Największy wpływ na rozwój metod działania systemu kształcenia wywołała krytyczna ocena systemu analizowania zagadnienia posiadania broni masowego rażenia przez Saddama Husajna przed inwazją na Irak w 2003 roku[26].

W 2001 r. już dwa dni po ataku na Nowy Jork DCI George Tennet utworzył w ramach Wspólnoty Wywiadów USA (Community Intelligence, CI) tzw. czerwoną komórkę (Red Cell). Był to zespół działający poza strukturą, powołany w celu krytycznej oceny raportów.

Były także inne szkoły kształcące w zakresie umiejętności analitycznych[27]. Mowa tu o takich instytucjach jak np.: The National Cryptologic School (NCS) będąca częścią NSA i ulokowaną na północ od Waszyngtonu. Prowadzi ona szko-

dy of Intelligence, CIA, Washington 2005; J. Davis, *op. cit.*; M.M. Lowenthal, *US Intelligence: Evaluation and Anatomy*, 2nd ed., Praeger, Westport 1992; M.M. Lowenthal, *Intelligence: From Secrets to Policy*, 5th ed., Sage Publications, Los Angeles 2012; W.M. Nolte, *Intelligence Analysis in an Uncertain Environment*, [w:] *The Oxford Handbook of National Security Intelligence*, ed. L.K. Johnson, Oxford Univ. Press, New York 2010.

[26] Patrz szerzej: National Commission on Terrorist Attacks upon the United States, *The 9/11 Commission Report* oraz *The WMD Commission Report. Final Report of the Commission on the Intelligence Capabilities of the United States Regarding Weapon of Mass Destruction, March 31, 2005*, The Paul R. Pilar, *Intelligence and U.S. Foreign Policy. Iraq, 9/11, and Misguided Reform*, Columbia Univ. Press, New York 2014.

[27] W.C. Spracher, *National Intelligence University: a half century educating the next generation of U.S. Intelligence Community Leaders*, „Intelligence and National Security" 2017, Vol. 32, No. 2, s. 231–243, DOI: 10.1080/02684527.2016.1248316.

lenia Cryptologic Training System; The FBI Academy w Quantico w Virginia, która realizuje 16 tygodniowy Intelligence Basic Course (IBC) o nauce wywiadu i kontrwywiadu, w tym tworzenia analiz. Temu dedykowany jest utworzony przez FBI College of Analytical Studies; Geospatial-Intelligence College (NGC) kształcący w zakresie geospatial intelligence (GEOINT) pracowników wielu agencji w tym NGA, DoD i IC.

W uniwersytetach amerykańskich powstają programy w zakresie intelligence studies np. w University of Maryland at College Park, Mercyhurst College in Pennsylvania (od 2004 nadają tytuł Master of Science in Applied Intelligence Program), Notre Damme College in Ohio, John Hopkins University in Maryland, James Madison University in Virginia, School of Foreign Service at Georgetown University. Zazwyczaj współpracują one w zakresie programów ze wspólnotą wywiadowczą. W ramach International Studies Association działa Intelligence Studies Section, ISA/ISS włączająca do swoich badań i konferencji badaczy z wielu państw oraz zbierająca wiedzę na temat programów w ramach tzw. *Compendium Project*[28]. Ta rozbudowana sieć instytucji podejmujących się kształcenia analityków czy ludzi wywiadu spowodowała utworzenie Intelligence Community Centers of Academic Excellence (IC/CAE) w celu współdziałania i wsparcia tych programów. Ważne znaczenie w procesie rozwoju współpracy akademii i wywiadu ma istniejąca od 2004 r. the International Association for Intelligence Education (IAFIE).

Te wszystkie szkoły i ich programy koncentrowały się wokół profesji analitycznej,definiowanej jako:

> the principle and tools used by analysts to instill rigor in their thinking and prevent cognitive biases analysts challenge their own assumption and data, be more creative in order to anticipate the unanticipated, and improve the diagnosticity and rigor of the analysis[29].

Takie rozumienie tego terminu funkcjonowało najwcześniej w DIA, potem w FBI, a dopiero w końcu 90. w CIA.

Metody analizy wywiadowczej

CIA zaangażowała się w rozwój oferty szkoleniowej w zakresie analiz wzbogacając programy treściami metodologicznymi wypracowanymi w wielu dyscyplinach naukowych, co miało zwiększyć potencjał kreatywny analityków wywiadu. Szkolenie szeroko odwoływało się do SAT (Structured analytic techniques), co zaowocowało ustanowieniem *tradecraft cells* we wszystkich działach CIA, a od 2007 r.

---

[28] Szerzej patrz: www.isanet.org.

[29] Cyt. za R.H. Pherson, R.J. Heuer Jr, *Structured Analytic Techniques: A New Approach to Analysis*, [w:] *Analyzing Intelligence. National Security Practitioners' Perspectives*..., *op. cit.*, s. 246, przypis 2.

tzw. *production cells* dla promowania techniki, podnoszenia na wyższy poziom wiedzy technicznej i zdolności korzystania z materiałów pozyskiwanych w coraz bardziej stechnicyzowany sposób. Ponadto zorganizowano nowe specjalistyczne trzydniowe kursy wsparte na SAT i nakierowane na rozwijanie umiejętności analitycznych. Najczęściej oferowane były kursy takie jak: „Analysis of Competing Hypothesis", „Key Assumptions Check" i „Structured Brainstorming". Współcześnie w działania na rzecz rozwoju kompetencji analitycznych zaangażowało się – jak pisano – Biuro Dyrektora Wywiadu Narodowego (ODNI) organizując np. kursy „Argument Mapping" i „Competing Alternatives", będące częścią szerszego programu Analysis 101.

Współczesne studia nad wywiadem i analizami bogate są w refleksje na temat różnic w podejściu do sposobów prowadzenia analiz, np. przeciwstawianie podejścia jakościowego ilościowemu, czy ujęcia intuicyjnego empirycznemu, a wreszcie intuicyjnego naukowemu[30]. Jednak stosowanie SAT porządkuje badania i pozwala korzystać z wielu metod potrzebnych do analizy skomplikowanej materii materiałów wywiadowczych. Badacze tej tematyki wskazują, że jest mniej więcej 50 metod badawczych SAT przydatnych do analiz wywiadowczych[31]. Jeden z autorów wskazuje na osiem punktów najważniejszych dla procesu kształcenia analityków: Decomposition and Visualization, Idea Generating Techniques, Scenario and Indicators, Hypothesis Generation and Testing, Assessment of Cause and Effect, Challenge Analysis Techniques, Conflict of Management Techniques, Decision-Support Analysis[32]. Działania na rzecz podnoszenia kompetencji i rozwoju potencjału analitycznego są prowadzone na wysokim poziomie, co prowadzi do tworzenia się dyscypliny.

Ważne dla stwierdzenia przekształcania się profesji w dyscyplinę jest także zdefiniowanie warunków dopuszczenia do wykonywania zawodu analityka określane w literaturze jako certyfikacja[33]. Jest to ściśle związane ze wskazanym wyżej elementem definiowania standardów. One wpływają na określenie warunków przyjęcia do służby. W poszczególnych agencjach wywiadowczych potrzebne są różne certyfikaty, często wsparte badaniem z wykorzystaniem wykrywacza kłamstw. Wśród warunków przyjęcia są dyplomy z uczelni i dokumenty potwierdzające zdobycie ważnych kompetencji w różnych systemach kształcenia. Na dalszych etapach kariery analityków dodatkowe certyfikaty nie są wymagane, choć osiągnięcia w pracy, wewnętrzne testy dotyczące kompetencji analitycznych i rozmowy stają się mechanizmem wyłaniania kandydatów na kursy SAS dla osób na średnim i wyższym poziomie kariery analityka. Wreszcie czwarty

---

[30] S. Marrin, *Intelligence Analysis: Structured Methods or Intuition?*, „American Intelligence Journal", Summer 2007, Vol. 25, No. 1, s. 7–16.

[31] Bogata analiza patrz: R.J. Heuer Jr., R.H. Pherson, *Structured Analyctic Techniques for Intelligence Analysis*, CQ Press, Washington 2011.

[32] Randolph Pherson, *ibidem*, s. 239

[33] S. Marrin, J.D. Clemente, *Modeling an Intelligence...*, *op. cit.*, s. 651.

element pozwalający na stwierdzanie osiągania etapu przekształcenia profesji w dyscyplinę dotyczy posiadania systemu zarzadzania wiedzą dla zbierania danych, porządkowania ich i udostępniania. Te procesy w ograniczonej i właściwej dla danej agencji formie były od dawna, ale na poziomie nieodpowiadającym wymogom współczesności. W ostatnich latach skorzystano tu z doświadczeń dyscyplin pozwalających zarządzać informacją. Ważna rolę w tym procesie a także w pewnej unifikacji działań ma stworzenie Library of National Intelligence (LNI), która zapewnia dostęp do wielu analiz wszystkich agencji, przy pewnych oczywistych ograniczeniach[34]. Ułatwiło to osiąganie wyższego stopnia współpracy agencji i jej rozwoju opartego na wiedzy.

Podsumowanie

Droga prawa, medycyny i *library services* do dyscypliny była długa dla osiągnięcia wymaganego poziomu w modelu zarządzania, treningu, certyfikacji i *knowledge culture*. Analiza wywiadowcza jest w pewnych elementach na zaawansowanym etapie tworzenia dyscypliny. Stosowanie zasad *knowledge management* bardzo podniosło jakość analiz wywiadowczych i samego wywiadu, a zaczynano prawie od zera. Dyscyplina raczej wyłania się z połączenia doświadczenia profesjonalistów, kształcenia się w uniwersytetach i college'ach, ustanawiania i przestrzegania standardów oraz posiadania dobrze działającego repozytorium zagregowanej wiedzy. Nawet jeżeli zamysł osiągania statusu dyscypliny nie jest możliwy natychmiast do wdrożenia, to działania na rzecz doskonalenia pracy wywarły olbrzymi pozytywny wpływ na jakość pracy. Odwoływanie się do najnowszych metod i technik badawczych uwiarygodniło wartość analiz, które docierają do decydentów. Podstawowym zadaniem analityków jest ostrzeganie decydentów. To w pełni uświadomiono sobie po ataku na USA we wrześniu 2001 r. Badania *9/11 Commission* potwierdziły, że wywiad ostrzegał o możliwości porwania samolotów i zaatakowania USA. Nie umiano wykorzystać tych danych w celu skutecznego poinformowania władz. Należy pamiętać, że analitycy mogą tylko zredukować niepewności, ale nie wyeliminować ich, choć czasem oczekuje się tego od nich[35]. Stoi temu na przeszkodzie szereg potencjalnych błędów analityków i nie jest to istotne, czy czynią to profesjonaliści, czy reprezentanci szacownej dyscypliny naukowej – analizy wywiadowczej. Należą do nich: słabości w zbieraniu materiałów; skuteczność działania przeciwnika w zakresie zaprzeczenia i oszukiwanie, zwodzenie przeciwników (Denial & Deception – D&D); błędne interpretacje; ograniczone dzielenie się informacjami z innymi agencjami; mało profesjonalne przygotowanie informacji

[34] B. Johnston, *Analytic Culture…*, *op. cit.*, rozdział 3.

[35] T. Fingar, *Reducing Uncertainty: Intelligence Analysis and National Security*, Stanford University Press, Stanford 2011; P.R. Pillar, *Think Again Intelligence*, „Foreign Policy", January/February 2012.

dla polityków, które ich nie przekonują szczególnie w kwestii akceptacji najmniej oczekiwanych ostrzeżeń tzw. czarne scenariusze[36].

Analitycy wykorzystujący nowoczesne metody badawcze stają się intelektualnym wymiarem działania wywiadu, co prowadzi procesy profesjonalizacji ku tworzeniu nowej dyscypliny. Proces doskonalenia ma olbrzymie znaczenie dla jakości działania wywiadu. Tocząca się dyskusja w sprawach profesjonalizacji obciążona jest dawnym sporem o potrzebach kształcenia ludzi wywiadu (training v. education) jednak procesy profesjonalizacji są postrzegane jako służące wywiadowi i traktowane są jako pożądany kierunek zmian. Nie dla wszystkich ten proces musi zakończyć się powstaniem dyscypliny naukowej ale wszystko, co dzieje się w obszarze profesjonalizacji podnosi poziom kompetencji i skuteczności IC. Wybitni analitycy spraw wywiadu, w tym były analityk CIA, a obecnie badacz tej problematyki dr Stephen Marrin z James Madison University wskazuje na potrzebę pewnego poziomu unifikacji w funkcjonowaniu profesji analityka wywiadu; służyć temu mogłaby the American Intelligence Association, spełniając taką rolę w procesie profesjonalizacji jak stowarzyszenia w obrębie medycyny czy prawa[37]. W procesach profesjonalizacji on i inni rzecznicy tej idei widzą szansę przekształcenia wywiadu w instytucję zdolną do mierzenia się z nowymi zagrożeniami. Można powiedzieć, że *craft* przekształciła się w znacznym stopniu w *profession* zyskując wiele elementów właściwych dla *scientific discipline*[38].

Powstanie dyscypliny jest przedmiotem poważnych analiz konfrontujących jej stan z międzynarodowymi standardami[39]. Sięga się przy tym do współczesnych baz danych jak np. SCOPUS czy Web of Science dla odnalezienia informacji o dorobku w sprawach pola badawczego tej dyscypliny, nawet jeżeli to pole nie jest precyzyjnie wyznaczone i „odgrodzone" od tradycyjnych dyscyplin. Wynik tych poszukiwań jak i fakt nadawania stopniu naukowych w tym zakresie oraz posiadanie czasopism i wydawnictw stały się potwierdzeniem istnienia nowej dyscypliny, choć znajduje się ona w stanie początkowym.

---

[36] Zestaw ważnych porażek wywiadu i działań na rzecz ich eliminacji od 1990 patrz: J.A. Gentry, *The Profesionalization of Intelligence Analisis: A Skeptical Perspective*, „International Journal of Intelligence and Counterintelligence" 2016, Vol. 29, No. 4, s. 643–676, DOI: 10.1080/08850607.2016.1177393 tu s. 649–651.

[37] S. Marrin, J.D. Clemente, *Modeling an Intelligence...*, *op. cit.*, s. 642–665.

[38] Pełna analiza procesu profesjonalizacji – S. Marrin, *Improving Intelligence Studies as an Academic Discipline*, „Intelligence and National Security" 2016, Vol. 31, No. 2, s. 266–279, DOI: 10.1080.02684527.2014.952932; edem, *Understanding and improving intelligence analysis by learning from other disciplines*, „Intelligence and National Security" 2017, Vol. 32, No. 5, s. 539–547, DOI: 10.1080/02684527.2017.1310913.

[39] K. Solberg Soilen, *A place for intelligence studies as a scientific discipline*, „Journal of Intelligence Studies in Business" 2015, Vol. 5, No. 3, s. 35–46. Bogaty krytyczny obraz idei profesjonalizacji patrz: J.A. Gentry, *op. cit.*, s. 649–651.

Intelligences Analisys – Academic Discipline *in statu nastendi*

This paper focuses on the issue of the transformation of professional intelligence analysis into an academic discipline. Such an approach is not shared by all scholars, but those, following this attitude, refer to legal studies, medicine or information science having had gone through similar process. In order to proof their approach, they point out introduction of the so called 'learning organization' rules into intelligence community, as well as clear system of certification implemented. Moreover, they accentuate the fact of a development of academic institutions and internal system of education, created in order to improve the quality of work of intelligence analysts. The scholarity of intelligence studies may be also confirmed by application of the most recent research methods and the recognition of publications by the scientific community, including granting of both professional and scholarly degrees on the basis of intelligence activity and analyses. Based on the arguments presented, the paper is concluded with a statement confirming the hypothesis that the process of a creation of a new academic discipline: intelligence analysis, has been ongoing, even though still in a nascent stage. Not only the process of intelligence professionalization as a scholarly phenomenon is being discussed in the text, but also its ramifications for intelligence operation. Out of those ramifications, an increase of the quality of analysts' work seems crucial, as it can result in enhancing of prospects for rational decisions making for politicians.
Key words: intelligence, intelligence analysis, academic discipline

Analizy wywiadu – dyscyplina naukowa *in statu nascendi*

Artykuł koncentruje się na kwestii procesu przekształcania się profesjonalnej analizy wywiadu w dyscyplinę naukową. Teza o istnieniu takowego procesu nie jest podzielana przez wszystkich badaczy. Jednak zwolennicy tego stanowiska odwołują się do przykładów formowania dyscypliny prawniczej, medycznej oraz informacji naukowej. Wskazują także na wprowadzenie do praktyki wywiadu reguł „learning organization" jasnego system certyfikacji jak i wykształcenie się instytucji akademickich i wewnętrznego system kształcenia zapewniających podnoszenie jakości pracy. Ważnym potwierdzeniem akademickości tych działań jest korzystanie z najnowszych metod badawczych właściwych dla tradycyjnych dyscyplin jak i fakt pojawiania w publicznym obiegu tekstów zauważanych i docenianych przez świat nauki jak i to, że działalność analityczna jest podstawą nadawaniu tytułów zawodowych i naukowych. Konkluzje tekstu wskazują na to, że mamy do czynienia procesem, który potwierdza w znacznym stopniu trafność założenia o tworzeniu się dyscypliny naukowej: analizy wywiadu. To jednak proces w stadium początkowym. To nie jest tylko debata o zjawisku w nauce ale o konsekwencjach tych procesów. Najważniejszym jest podniesienie jakości pracy analityków, co może zwiększać możliwość podejmowania przez polityków racjonalnych decyzji.
Słowa kluczowe: wywiad, analiza wywiadu, dyscyplina naukowa